

Bizonyítás stiláris érveléssel

Lazicius sokszor hangsúlyozta tanítványai előtt, hogy valamely nyelvészeti állítást adatoknak kell igazolniuk, nem pedig a szerző „stiláris érvelésének”. Utóbbi időben egyre gyakoribbá kezd válni, hogy valamely nyelvészeti lehetőség megállapításának súlya utóélete során „stiláris érvelés”, az idézés módja következtében átalakul. Erre két, sőt három példát említek a finnugor *j múltidő-jel esetleges osztják folytatóival kapcsolatosan. (Ezek közül kettő tárgyilagos bemutatásához meglehetősen hosszú, kivonatos idézeteket kell közölnöm.)

1. HONTI szerint „...az osztják *mějəm* 'adtam', ... nem tartalmaz időjelet, legalábbis ma nem, és már az ősosztjában sem tartalmazott. ... *M e g k o c k á z t a t o m*¹ azt a feltevést, hogy ebben az osztják igeidőben a finnugor kori *j múltidő-jel enyészett el. ... a következő érvekkel szeretném *v a l ó s z í n ű s í t e n i*²...” (NyK. 87: 71). Ezt a tárgyilagos, szerény bejelentést egy oldalon keresztül követik az ugor nyelvek jelenéből és múltjából, a)-tól e) alá rendezett (helyenként 2–4 alpontot tartalmazó) érvek annak bemutatására, hogy a puszta ígétövet követhette a *m ű l t b a n* valamilyen szuffixum (i. h. 71–2). Alapos, részletes érvelése azonban magát HONTI-t sem győzte meg, erre utal is, „nincs kilátásom, hogy az uráli-finnugor alapnyelvi szókinccs hangtörténeti bizonyítékokat kínálgjon állításom ... meggyőzőbb igazolására ... a todalékolt alapnyelvi szóalakok sorsát nem vagyunk képesek követni” (uo. 71). „Ha a \emptyset jeles osztják múlt idő eredetére előadott feltevésem helytálló...” (uo. 72) visszautalás a bizonyítási kísérletre ugyancsak arra vall, hogy ezt saját maga sem tartotta vitathatatlanul *b i z o n y í t o t t t é t e l n e k*.

1.1. Tudtommal csak RÉDEI hivatkozott többször is HONTI idézett véleményére. Először támadhatatlan filológiai pontossággal: „HONTI ... legutóbb *m e g k o c k á z t a t t a*³ azt a feltevést, miszerint a déli osztják ... *měnəm* 'mentem' alakokban *j múlt idő enyészett el” (MNy. 86: 77). Egy évvel később

¹ A kiemelés tőlem, V. E.

² A kiemelés tőlem, V. E.

³ A ritkítás tőlem, V. E. A többi nyilatkozat e cikkben a *-j-ről félreérthetetlenül RÉDEIÉ, nem HONTIÉ közli.

is szerinte HONTI „megsejtése” (MNY. 87: 449) ez a feltevés. RÉDEI eddigi utolsó hivatkozása erre azonban csak annak egyértelmű, aki fellapozza (vagy tévedhetetlenül kitűnően ismeri) HONTI állítását, mert ennek fogalmazása szerint a *j elenyészésének módjáról, idejéről úgy látszik, teljesen azonosan vélekednek „(vö. HONTI: NyK. 87: 71; RÉDEI: ...)” (NyK. 93: 96).

2. A FU *-j-nek az osztjában sokkal valószínűbb nyomait gyűjtötte össze RÉDEI. A STEINITZ halála után kiadásra kerülő „Ostjakologische Arbeiten” (a továbbiakban OA. I–IV) III. kötetének megjelenése előtt „STEINITZ tanítványai ... a Berliner Beiträge zur Hungarologie 2. ... műben mutatványokat közöltek a harmadik kötetben közlésre⁴ kerülő szövegekből ... a Keuši (rövidítve Keu.) nyelvjárásból (56 [c: 54, V. E.]–61)” (RÉDEI, MNY. 86: 75), mely szerint „ismer egy -ij (-i, -ə) múltidő-jelet” (i. h. 76). Ezek közül az „E/1.” alatt közölt *arijam* 'habe ich gesungen' és *löpitam* 'ich habe ... gesagt' (uo.) szerintem ugyanúgy ítélendő meg a *j szempontjából, mint a HONTI megkockáztatta vélemény (l. 1., 5.1.). Az „E/3.”-nál a) és b) alatt bemutatott -ij és -i végződésű egyes 3. személyű, alanyi ragozású múlt idők további figyelmet és vizsgálatot érdemelnek; a c) alatti -ə végződésűek pedig passzívumok (VÉRTES, BárcziEml. 204), amit azóta RÉDEI is belátott (NyK. 93: 98). Példaanyagát RÉDEI az OA. III. megjelenése következtében még -aj végűeknél is bővítette; ez, ismerve a Keu. nem első szótagbeli ə és i viszonyát (OA. III, 253–60), természetes és várható volt.

RÉDEI saját vélekedését első közleményében — az adatok közlését követően — rögtön össze is foglalta: „Tekintettel a finnugor *-j ... múltidő-jelnek a Keu. nyelvjárásában való kétségtelen meglétére” (MNY. 86: 77), szerinte az -ij végű „formák ősbibb állapotot tükröznek” (uo.), a rövidebbek, az -i, illetve -ə⁵ végűek, „másodlagosaknak tekintendők ... bizonyos mondatfonetikai helyzetben (mint allegro-formák?) jöttek létre” (uo., vö. MNY. 87: 448). HONTI feltevését is valószínűnek tartja. Nem teljesen egyértelmű, hogy „A kérdés megnyugtató és végleges tisztázása ... csak nagyobb Keu. nyelvjárási anyag alapján dönthető el” (MNY. 86: 77) a sg. 3. sz. -ij, -i végződésre is vonatkozik-e, vagy csak „A Keu. *arijam* 'énekeltem', *löpitam* 'mondtam', „valamint a többi déli osztják nyelvjárás” (uo.) -ə- jére, melyben „a -j ... múltidő-jel összeolvadt a tövégi magánhangzóval, és redukált ə hangot eredményezett (vö. Keu. *pitə* stb.)” (uo.). Megjegyzendő, hogy a *pitə*-féle passzív alakok idevonását, mint már utaltam rá, azóta RÉDEI is visszavonta.

A végkonklúziója: „sikerült kimutatni a finnugor *-j ... múltidő-jel meglétét egy eddig kevésbé ismert osztják nyelvjárásban” (uo. vö. MNY. 87: 447, NyK.

⁴ Pontosabban: a még onnan is kihagyandó szövegfeljegyzésekből, l. VÉRTES BárcziEml. 197.

⁵ Erről lásd fentebb a visszavonást.

93: 95) arra vall, hogy a 20. század 30-as éveiben feljegyzett adatok — történetük és kölcsönös viszonyuk ismerete nélkül — RÉDEI szerint elegendő bizonyítékoknak tekinthetők, s ezzel „egy lépéssel tovább jutottunk annak a kérdésnek a kutatásában is, hogy a *měnam* 'mentem'-féle alakok -ə elemében ugyanez a múltidő-jel rejlik” (MNY. 86: 77). Erről a kérdéstről újabb bizonyítás vagy bizonyítási kísérlet nélkül, egy évvel később határozottabb, egyértelműbb ítéletet nyilvánít RÉDEI: „HONTI ... megsejtése szerint a déli osztj. *mějəm* 'adtam', ... alakokban *-j időjel enyészett el. Nos, a Keu. ... E/3. személyű alakja ezt a feltevést tényszerűen igazolja; ... egyértelműen a finnugor *-j ... múltidő-jelnek a déli osztjákban való megléte mellett vallanak. A *měnam*, ... alakokban a *-j ... > ə latens időjelként jelentkezik” (MNY. 87: 449).

3. Miután a Bérczi- emlékkönyvben (197–207) a *-j múltidő-jel beolvadásának a lehetőségét a személyragok ə hangjába határozottan elutasítottam (205), s lehetségesnek ítéltam viszont esetleges meglétét a Keu.-Atl. -i(j) végződésben (sőt még egy Ni. szuffixumban is), — noha a fennálló nehézségekre rámutattam (206), RÉDEI cikkemre válaszolva (NyK. 93: 95–99)⁶ a FU *-j múltidő-jel osztják képviseléről úgy nyilatkozott, mintha az már teljesen vitathatatlan lenne mind a HONTI, mind az ő felvetette szuffixumokban. Erre vonatkozó állításai: „... két rövid közleményben ki m u t a t t a m , hogy a finnugor *-j ... múltidő-jel folytatója megvan a déli osztjákban” (i. h. 95), „a finnugor *-j ... múltidő-jelnek ... az osztjákban is van k é p v i s e l e t e (uo.), „A deskriptív szempontból ∅ morfémás, de történeti gyökereit tekintve *-j ... m ű l t i d ő - j e l e t t a r t a l m a z ó k e l e t i é s d é l i o s z t j á k s z e m é l y r a g o k a d i a k r ó n i a t e k i n t e t é b e n k o m p l e x m o r f é m á k : D é l : e . s z . 1 . - ə m , 2 . - ə n , 3 . - o t , - i j / - ə j / - i , - m a t ; k . s z . 1 . - m ə n , 2 . - t ə n , 3 . γ ə n / - η ə n ; t . s z . 1 . - ə w , 2 . - t ə , 3 . - ə t , - m ə t ... Ezekben ... sarkalatos kérdés a *-j ... elenyészésének módja és ideje ... az igető ... és a személyragok közötti helyzetben tűnt el a *-j ... időjel (vö. HONTI: NyK. 87: 71; RÉDEI: MNY. 86: 75 kk., 447 [ɔ: 87: 447, V. E.] kk.)” (uo. 96). „A *-j ... időjel egykori meglétére é k e s b i z o n y í t é k e j e l - i j , - ə j , - i a l a k b a n ... a Keu. és Atl. nyelvjárásban ... (RÉDEI: MNY. 86: 75–77, 87: 447–449). VÉRTES ... nem fogadja el, hogy ... személyragokba *-j ... múltidő-jel olvadt volna bele, ... előttünk tűnt volna el” (uo.). „A keleti és déli osztják nyelvjárások ismernek egy leíró szempontból ∅ morfémás múlt időt, melyben a paradigmásor igető + személyragok kapcsolatából áll V. t u γ ə m 'hoztam', ... Ezekben a finnugor

⁶ A FU *-j múltidő-jel kérdéséhez a Bérczi- emlékkönyvben szoltam hozzá, mely napra pontosan a centenáriusra jelent meg (1994. jan. 10.). Tudtommal kéziratomat RÉDEI addig nem láthatta, válasza mégis az NyK. 93. kötetében jelent meg (1992–1993). Ez az ellentmondás csak látszólagos, hiszen e kötet tartalomjegyzékét követően a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének kiadványai felsorolásában csaknem tíz 1994-ben megjelent mű található, s majdnem annyi 1995-ös kiadású is.

*-j ... múltidő-jel enyészett el ... Ezen időjel egykori meglétére⁷ perdöntő ... ezen morféma e.sz. 3. személyű -ij, -aj, -i alakban .. a ... Keu. és Atl. nyelvjárásban” (i. m. 99). Az itt idézett mondatok alapján RÉDEI az előzményeket — HONTI és a saját cikkeit — bizonyítékként idézi, nem pedig még bizonyítandó vagy elvetendő lehetőség felvetéseként.

4. RÉDEI több állítása ez utóbbi cikkben érthetetlen számomra.

4.1. Ilyen rögtön az első bekezdésben is akad. Szerinte a Bárczi-émlékkönyvben közölt dolgozatom „befejező mondata arról tanúskodik, hogy a *-j ... múltidő-jel meglétét a déli osztjában” (95) nem tagadom. Idézi is e mondatomat (csak egy, az értelmet meg nem másító „tehát” szó maradt ki belőle kipontozás nélkül), s benne ritkításomat is, mely szerint „legfőljebb a *-j ... esetleges nyomai kereshetők ...”, azaz az olvasó az idézetből láthatja, hogy állításomat teljesen ’átértékelté’, tagadó állásfoglalásomat ’stiláris’ eszközökkel élve, más értelemben idézve (a *-j kérdésében ez a harmadik módosítása a szerző állításának).

4.2. Másik számomra érthetetlen vitapont a kronológiára vonatkozik: „a *-j ... időjel .. az eltűnés ... nem az ősosztjában (VÉRTES ... erre gondol!), hanem az obi-ugor alapnyelvben következett be” (96), ahogy HONTI (és ő is) megállapította: „„az obi-ugor alapnyelv korára, vagy ... az ősosztják felbomlását nem sokkal megelőző» idősakra datálja” (97). — Sokadmagammal úgy vélem, hogy „az ősosztják felbomlását nem sokkal megelőző” idősakra, nem is a korszak elejére, hanem a végére utal! Mi akkor a nagy kronológiai különbség?

4.3. Előző cikkeiben is vannak ellentmondások. „A *-j múltidő-jelnek a K. sz. -mən, -ηən alakokban semmi nyoma sincs” (MNY. 87: 448) mondja RÉDEI a Keu. igealakok összefoglalása után. „Ez azzal függ össze, hogy a múlt idő leíró szempontból igető + személyrag kapcsolatának tekintendő” (uo.), számomra nem világos az összefüggés, a diszkriptív leírás eredménye és a duális személyragokból a *-j nyomtalan eltűnése között.

Az atlymi szövegekből, ahol „a finnugor *-j ... múltidő-jel folytatója ... ugyancsak ... megvan” (uo. 449) az ezt igazoló mondatokat felsorolja; *lōpij, tōtāmij, utəηən, χīsηən* látható a négy mondat állítmányaként. Ezek után nem értem: a du. 3. osztjD -ηən suffixumban szerinte semmi nyoma sincs (87: 448) a *-j-nek vagy az -ij- jellel együtt az egykori *-j bizonyítékai közé tartozik; az „a lerövidült időjel rejlik az E. sz. -əm, -ən és a T. sz. -əw személyragjában” (uo. 448) közlésből ugyancsak hiányzik a kettős szám.

4.4. A ’bizonyítás’ menetének számomra érthetetlen része, hogy „A w, γ és j tövű igék valamennyi déli nyelvjárásban a múlt időt ebből a többől képezik. Pl.: DN C *jēwəm* ’jöttem’ (KARJALAINEN–VÉRTES: MSFOu. CXVIII 18 [Ϛ:

⁷ Valamennyi ritkítás tölem, V. E.

CXXVIII, 19, V. E.], 54), Keu. *jűwij* 'jött', *tűwə* 'hozott' [ɔ: 'hozott', V. E.]. Ez is a Keu. *-ij*, *-i*, *-ə*⁸ és a DN C stb. *ə* elemű múlt idejű alakok genetikai összefüggését támogatja. (Ezzel szemben az *-s* múltidő-jel a magánhangzós tőhöz járul: V. *tusəm*, Kaz. *təsam* 'hoztam')" (MNY. 86: 77). Nem látom, milyen genetikai összefüggést támogatnának a *w*, *ɣ*, *j* tövű igék —, melyeket a magam részéről (úgy mint STEINITZ, OstjChr.² 67) magánhangzós tövűeknek tartok. Ezekhez a **j* múltidő-jel, ha létezett volna, ugyanúgy csatlakozhatott volna, mint az északi és a keleti nyelvjárásokban az *s*; a szóban forgó magánhangzós tövű igék imperatívuszához hasonlóan hiátustöltő hang kerülhetett az *ə*-vel kezdődő személyragok és az igető közé. A többi ige döntő többségének egyébként is egy vagy két mássalhangzó van a töve végén, a \emptyset morfémás múlt ideje a déli és a keleti nyelvjárásokban ugyanolyan, mint az érthetetlen okból külön említett „*w*, *ɣ* és *j* tövű” igéké.

4.5. Az U/FU **j* osztják fejlődését illetően RÉDEI szándéka világos számomra, eljárása azonban nem. A szókezdő helyzettel kapcsolatban RÉDEIvel még abban is egyetértünk, hogy a **j* múltidő-jel történetéhez annak nincs kapcsolata. Nem vette észre RÉDEI, hogy a szóvégi *-j* lekopását ugyanúgy ítélem meg, mint STEINITZ, és ő is; szóközépi **-lj* > osztj. *-l-* kérdésében is azonos a felfogásuk (Bárzsi-Eml. 202–3). Szóközépi, magánhangzók közötti *j* > \emptyset fejlődésre azonban legutolsó cikkében sem tudott egyetlen egy biztos példát sem hozni.

4.5.1. A passzív-suffixum (NyK. 93: 97) inkább az ellenkezőjét igazolja, mint amire RÉDEI közli. A passzívumban a *-j* megléte vagy hiánya és a **j* múltidő-jel beolvadását az *ə*-ben állítólag illusztrálható suffixumokban egymás „negatívum”-a.

a passzívum suffixuma	az állítólag <i>*j</i> > \emptyset morfémás múlt suffixumai
<i>-Vjəm</i>	<i>-əm</i>
<i>-Vjən</i>	<i>-ən</i>
<i>-V(j)</i>	Keu. Atl. <i>-ij</i> , <i>-əj</i> , <i>-i</i>
stb.	stb.

A passzívumban V. nyelvjárásoként más hangra utal; az 1., 2. személyben: VVj. *u*, Trj. *o* (illeszkedés nélkül *ə*-vel a személyragok előtt, egy veláris ige látszik a palatális igetőveket is követni), az északi és az észak-déli átmeneti nyelvjárásokban *a* ~ *ə*, a déli nyelvjárásokban mind a 9 igelakban palatális attrakcióval illeszkedve *-ajə-* ~ *ájə-*. Minthogy a Keu. pass.sg. 3. személy *-ə* végződésű (l. MNY. 86: 76 E/3. c.; Bárzsi-Eml. 204); így a *j* megléte illetve hiánya a Keu. nyelvjárásban a passzívum és a múlt személyragjai előtt minden személyragnál különbözik a másiktól. Ezt a körülményt nem befolyásolja az a

⁸ L. 3. alatt a visszavonást.

tény, hogy a jelentő mód passzívum szuffixumainak a kialakulása sem tekinthető lezárt problémának (másképpen: ChrOsti. 52–3; MSFOu. 203: 53–55).

4.5.2. A másik, az állítólagos szóvégi $j > \emptyset$ lekopási folyamat sem igazolja a HONTI–RÉDEI feltevést, hiszen az $*aj/äj$ főnévképző idézett irodalma (NyK. 93: 97) félrevezető! SAUER disszertációjában (Nominalbildung..., melyet STEINITZ-hoz írt és védett meg) $*-j/*-i$ ($*-a/*-ä$), illetve $*-a/*-ä(*-j/*-i)$ kikövetkeztetett ősoosztják képzőt ad meg (125, 116); a képző mai déli osztják $-j$ végződését inetimológikusnak magyarázza (i. m. 11, vö. az én magyarázatommal Bárczi-Eml. 203), hiszen ezekben a nyelvjárásokban nemcsak egytagú szavak végződhetnek $-j$ -re. HONTI minden indoklás, magyarázat nélkül $*aj/äj$, $*kaj/*käj$, $*\etaaj/*\etaäj$ (ChrOsti. 68, 70) képzőt következtet ki, az esetleges lekopásokra valamennyi nyelvjárásban — a déli képviselőt kivételével — egy szót sem veszteget.

4.5.3. Több, az UEW.-ben az U/FU rekonstrumban szóközépi j -t tartalmazó szónak RÉDEI szerint az „obi-ugor megfelelői ... a $*j$... múltidő-jel obi-ugor kori nyomtalan eltűnése mellett szólnak” (NyK. 93: 97). Ezek közül a magyar *tetű*, *here*, *vöcsök* (UEW. 515, 168, 552) alapján már az ugor kori örökségben sem lehetett $*j$; magyar tag hiányában FU $*marja$, $*tärjä$, $*kujr3$, FP, ?U *sajma* (264, 517, 196, 456 — közülük kettőben kérdőjeles osztják taggal) esetében nem állapítható meg, hogy a $*j$ az ugor vagy az obi-ugor alapnyelvben veszett-e el, a *fiú* ugor előzményében is kérdéses a $*jk$ rekonstrukció. Mindössze az U $*soja$ 'Arm → Ärmel' (445) Ug. → OUG. $*-j$ -je valószínű, annak eltűnése azonban osztják fejlemény, analógiával azonban nem támasztható alá. Fontos adat: sehol sem olvadt bele egy \emptyset hangba! A múlt idő $*j > \emptyset$ fejlődésére tehát itt sincs bizonyíték!

4.6. Tett RÉDEI egy gyenge kísérletet a $*j$ múltidő-jel beolvadását a tárgyias igeragozás teljes és redukált vokálisaiába való állításra is. Szerinte abban „Leíró szempontból a múlt időt igező + személyrag kapcsolata fejezi ki, történetileg azonban az $-em$, $-en$, $-ən$, $-ew$, $-et$ személyragok komplex morfémáknak tekintendők, mivel bennük $*j$... múltidő-jel enyészett el.” (87: 449); ezt követően Keu. tárgyias ragzású E/1. $-em$, E/2. $-en$, E/3. $-te$, K/3. $-ən$, T/1. $-ew$, T/3. $-et$ személyragú igező tartalmazó mondatokat idéz. Ezek közül a K/3. személyrag megállapítása téves, mert *lāp tuχartən i lāp χuntən* 'schlossen sie ... und klebten sie zu' esetében mindkét igezőnél $-tən$, nem pedig $-ən$ a személyrag.

„A történeti gyökereit tekintve ... a diakrónia tekintetében komplex morfémák” (NyK. 93: 96) között a tárgyias ragozás szuffixumait nem sorolja föl.

4.7. RÉDEINEK a számomra problematikus állításainak a további felsorolása előtt a Bárczi-émlékkönyvben egy súlyos sajtóhibámra kell utalnom. RÉDEI joggal döbben meg „a négy múlt időt ismerő szurguti nyelvjárások” kitételen (98). Nem tudhatta, hogy kéziratomban (és az én, javított MNyTK 200 példányomban) „a négy múlt időt ismerő keleti, valamint a szurguti nyelvjárások” található.

Ennek ellenére ő is úgy értette e szavak hiányával közölt állításomat is, ahogy én szántam, mert a Ø morfémás múlt idő meglétéről az NyK. 93-beli cikkében úgy emlékezik meg, hogy a keleti és déli nyelvjárások ismerik (96, 99).

4.7.1. A helyesbítéshez fűzött két és fél sor megfogalmazásával és a lelőhelyek megadásával azonban már nem lehet teljesen egyetérteni, ezek számomra problematikusak. Hiszen jól ismert az a körülmény — gondolom, nemcsak az osztjábólólógusok és obi-ugristák, hanem minden finnugrista előtt, — hogy KARJALAINEN és PAASONEN gyűjtőútja (1898–1902, 1900–1901) idején, az osztják nagy nyelvjárási eltéréseiről minden finnugor nyelvész tudott. A REGULY-hagyaték sikertelen feldolgozási kísérletei rámutattak arra, hogy Castrén feljegyzései és a Biblia-feldolgozások alapján nem lehet minden osztják nyelvjárásban tájékozódni. PATKANOV laikus, szakszerűtlen feljegyzései alapján FUCHS-FOKOS a várhatónál sokkal jobb nyelvtani áttekintést készített ugyan, de az is ismeretlen volt még a finn tudósok gyűjtésekor, minthogy — részletekben közölve is — csak 1911-re jelent meg. KARJALAINEN és PAASONEN posztumusz kiadású szótárának előszavában pedig sok levélből vett idézet teszi világossá, hogy a Finnugor Társaság ösztöndíjasaitól — az osztják szókinccs alapos megismerése céljából — szövegek gyűjtését is megkívánta. Szövegek, példamondatok helyes megítéléséhez viszont bizonyos minimális nyelvtani ismeretek nélkülözhetetlenek. Ezért a gyűjtők több-kevesebb nyelvtani feljegyzést minden nyelvjárásban készítettek; ezek azonban nem teljes, alaposan feldolgozott nyelvtanok! A bennük található anyag a kérdéses nyelvjárásban feltétlenül létezik, de ez nem zárja ki a feljegyzések hiányosságait. Legjobb a VVj. nyelvtani feljegyzésekre utalni, melyekben csak a Vj.-ban található négy múlt idő (KV. 174–200, vö. 125–45), noha KARJALAINEN szótárának V. anyaga alapján (l. V. *pältä* '(sich) fürchten' és származékai, 778a) is igazolható a négynek a létezése (VÉRTES, *Sovjet Fenno-Ugric Studies* I, 213–7), ugyanaz a négy múlt mutatható ki, amelyet KARJALAINEN a Vj.-ban feljegyzett. GULYA (NyK. 67: 200 kk., *Eastern Ostyak Chrestomathy* 106 kk.) és TYERJOSKIN gyűjtése (Очерки диалектов хантыйского языка, 81 kk.) már a KV. kiadása előtt is rámutatott e négy múlt-
ra.

A két finn gyűjtő szurguti nyelvtani feljegyzései tehát kiegészíthetők szótáráik és szövegfeljegyzéseik nyelvtani anyagából, ezek nélkül a múlt idő alakjainak a száma kategórikusan nem állapítható meg.

A posztumusz szótárok ismeretében meglepő RÉDEI állásfoglalása. Hiszen az osztjábólólógusok tudhatnak többről a szótárakból is, pl. a KT.-ben Trj. *mærekin-tälʹz* 'aufdonnern, rauschen' (537b) alatt a következő igealakok találhatóak: *mærekinл* (prees.-fut.); *mærekinт*, *mærekinтәs* (pret.), *-kintәx*, *-kintәγәл*; ezek többféle múlt idő nyomait látszanak elénk tárni. A szócikkek zöme a nyelvtani közlemények imperfektumát és perfektumát szemlélteti. Trj. „*jöläm* (prees.); *jәwәm*, *jöγәm* (pret.); *jösәm*, *jös*, *jәw*, *jöx* (perf.)” (196b) az 'ankommen' igénél

azonban kétféle múlt nevét adja ugyan meg — meglehetősen vitathatóan —, de három különbözőt közöl, az *s* jeles nevét, funkcióját elhallgatja. (Ezt a szócikket persze még az osztjákológusok se feltétlenül ismerik.)

Sem a J. szótári adatok, sem a még kiadatlan szövegek nem arról tanúskodnak, hogy ebben a nyelvjárásban a praeteritum lenne a múlt egyetlen kifejezési formája. Az időjárásra vonatkozó, többnyire személytelen igealakok között van ugyan olyan, mely a jelen/múlt *məntL/mən* 'menni', *pəntL/pən* 'tenni' (PV. 90–1) sémájának tökéletesen megfelelel: *sāəntL/suən* 'es donnert' (2266), *jəmməL/jəm* 'regnen' (352), *kətLəL/kətL* 'tagen' '600', *sāməm təwtət pələkənt/pələkəntL* 'silmani iski, iskee tulta' (1840). De vannak az idézett Trj. adatokhoz hasonló alakú közlések is: *pölləmtəL/pölləmtəγ* 'ua.' (uo.), vagy az idézett Trj. adatok J. megfelelője: *mərrəyləL/mərrəyləγ* 'donnern' (1211, 2266), *sälləmtəL/sälləmtəγ* 'es blitzt' (2098), *wəskəyləL/wəskəyləγ* 'es tagt' (2911) stb. (vö. HONTI: NyK. 84: 107, 108, 87: 72).

Van a PD.-ben egy közismert szócikk, melynek négy példamondatában az ige múlt ideje más tőből származik, mint a címszóé: *jəwwəm, jülləm* 'kommen' (333), de *punəη-kəw jəγ* 'hän muuttui l. muuttihe sudeksi' (uo.), *jəmyə jəγ* 'tuli hyväksi' (uo., vö. 313), *Litəz jəγγəm* 'minun on nälkä' *mə məntəz jəγγəm* 'ich will gehen' (333).

A PD.-ben a 'jönni' és a 'valamivé válni' ige azonos, a J-ban kétféle múlttal. KARJALAINEN gyűjtésében a keleti nyelvjárásokban két különböző ige van (KV. 128–9, 180–2, 270–1) a nyugati nyelvjárásokban egy igeének van több jelentése (i. m. 19, 54, 85; vö. 305, 321); Toivonen feldolgozásában is két igével számol (196b). Senki sem vizsgálta még eddig, hogy adott esetben a nyugati nyelvjárásokban esett-e egybe két hasonló alakú és jelentésű ige, vagy a keletiekben jött-e alaki és jelentésbeli eltérés létre. Függetlenül a fejlődés irányától PAASONEN följegyzései alapján K. Donner a szóban forgó igtét egynek minősítette, s kétféle \emptyset morfémájú múltat különböztetett meg a paradigmájában.

4.7.2. PAASONEN J. szövegeit földolgoztam, kiadásuk folyamatban van. Ezekből sok biztos példa idézhető az *s*-szel kifejezett múlt⁹ (ezeket azonban RÉDEI még nem láthatta): *iki wärksətəz, rəηəpəs, iki mənnəs*. 'Az öreg kezdte magát felövezni. Az öreg ment'; *ət kəLLəγəη* 'ketten áthálták az éjszakát'; *töw jöwtəs* 'odaérkezett'; *pəγ təjsəγəη* 'kettejüknek volt egy fia'; *wəjəγ wəLsən?* *wəLsəm* 'vadat fogtál? Fogtam'; *aləs* 'feküdt', *suraləs* 'meghalt' stb.

A J. szövegek ismeretében az a véleményem, hogy a szurg. nyelvjárások múltidejének a számát — mely jelen témánk szempontjából azonban teljesen érdektelen — csak akkor érdemes majd vizsgálni, ha a finn tudósok szövegfel-

⁹ CSEPREGI MÁRTA és HONTI gyűjtésében *s*-es múlt már nincs. A néhány *-s* jeles Keu. múltidejű igealak is hasonló kiveszési folyamatról tanúskodhat (másképp RÉDEI, MNy. 87: 449).

jegyzései is megjelentek. A szótári példamondatok alapján annyi biztos, hogy a nyelvtani följegyzések ebből a szempontból nem teljesek.

5. Azt hiszem, nem fölösleges a **j* múltidő-jel esetleges osztják nyomairól a véleményemet összefoglalnom.

5.1. A HONTI-RÉDEI feltételezte obi-ugor **j* múltidő-jel bizonyítási kísérlete során HONTI csak arra próbált érveket felsorakoztatni, hogy egykor követhette az igetövet valamilyen időjel. Egyikük sem hozott egyetlen egy bizonyító adatot sem amellett, hogy ez *j* lett volna, s az *-m*, *-n* stb. előtt *a*-be olvadt volna bele, csak az általuk feltételezett példatárat közölték, illetve bővítette RÉDEI a déli osztjájáról a keleti osztják nyelvjárásokra is kiterjesztve. E példatár kiválasztása és elhatárolása annyira téves, hogy már ez egymagában is állításuk valószínűsége ellen szól. Mind a ketten csak az alanyi ragozás múlt idejéről beszélnek. Meg sem említik, hogy a szenvedő igeragozás múlt idejének a szuffixumai ezzel azonosak¹⁰, eltérés csak a 3. személyben van, azt sem említik meg, hogy a jelenidő személyragjai is ugyanezek. A **j* elenyészését RÉDEI a tárgyias igeragozásra is ki akarta terjeszteni (MNy. 87: 449), illetve csak az egy tárgyra utalóra, de ott sem tett róla említést, hogy a jelenben is ugyanazok a személyragok. Teljesen önkényes az alanyi ragozás és az egy tárgyra utaló tárgyias ragozás múlt idejének a személyragjait a megfelelő jelen idejük nélkül tárgyalni, a két és több tárgyra utalókat és a birtokos személyragokat meg sem említve az egy tárgyra utalókat magyarázni. Ha történeti adatok igazolnák, hogy a HONTI-RÉDEI magyarázta szuffixumokban egykor volt **j* (erről pedig szó sincs!), akkor is szükséges lenne a tökéletes alaki egybeesést a jelen 1., 2. személyű szuffixumaival részletesen indokolni, nem pedig meg sem említeni. A tárgyias igeragozásnál pedig a sok egyezés a birtokos személyragokkal ugyancsak nem hagyható figyelmen kívül. A megtárgyalt témakör kiválasztása, nyelvi határaink meg nem adása a probléma felvetésének tárgyalását irreálissá teszi.

5.2. RÉDEI az alanyi ragozású múlt 3. személyének különböző jelölőit az osztják nyelvjárásokban két helyen is felsorolja (l. 3. alatt is), nem említi azonban, hogy a du. 3. és a plur.3. személy végződése azonos a Du. Nom., illetve Plur. Nom. végződésével; arról szól, hogy az *-ot* valószínűleg összetétel második tagja¹¹, hogy a *-mat* a múlt idejű melléknévi igenév 3. személyű birtokos személyjeles alakja (MNy. 87: 449, NyK. 93: 99); a \emptyset morfémasokat (Trj. J. *mæn*, KV. 268 kk; PV. 90 kk.) említetlenül hagyja. Ebből az egybevetésből nem következik, hogy a Keu. Atl. *-ij*, *-aj*, *-i* feltétlenül verbalis eredetű szuffixeum.¹²

¹⁰ Ez expressis verbis kimondva csak KISPÁL-MÉSZÁROS Északi osztják kresztomátiájában (35, 96) van.

¹¹ Ennek az évszázados állításnak az eredetére nem szoktak mostanában hivatkozni (Munk., NyK. 28: 6–7, PF. 180; vö. HONTI, ChrOst. 41; RÉDEI, MNy. 87: 449 stb.)

¹² RÉDEI — részben HONTIra hivatkozva — cikkem több fogyatékoságáról, baklövésekről beszélt idézetek és lelőhelyek megadása nélkül (NyK. 93; 95, jegyz.). Az olvasó egy ilyen vád alaptal

6. Ceterum censeo:

a) Nyelvi adatok felsorolása a probléma felvetéséhez szükséges, ez még nem bizonyítás! Szükséges azonban a jelenség elhatárolása a hasonló jellegű vagy azonos, de más eredetűnek magyarázható adatoktól. Részletesen indoklandó a különböző eredet, illetve az egybeesés oka, lehetősége.

b) Az előző magyarázatokra a hivatkozásoknak filológiailag pontosaknak kell lenniük, korábbi tőlünk vagy másoktól származó állítások a megfogalmazás módosításával nem minősíthetők át más tartalmúakká.

c) A hivatkozások számának a növelése nem pótolja a bizonyítás részleges vagy teljes hiányát. Értékük hiányosságát még tovább csökkenti, ha valamennyi hivatkozás ugyanattól a szerzőtől származik.

VÉRTES EDIT

lanságáról könnyen meggyőződhet „az U/FU */I osztják folytatásával kapcsolatos” megjegyzésem cikkemben egyetlen egy van (Bárczi-Eml. 200), ez az állítás RÉDEINél is szerepel (NyK. 93: 96). Filológiailag pontatlan vádakkal kapcsolatosan (akár az idézés, akár a lelőhely módja szempontjából) egyszer és mindenkorra a MNy. 95-ben sajtó alatt levő „Sine ira et studio” c. írásom a vála-
szom.